

***НАРОДНОПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИХОВАННЯ
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ (1919 – 1939 рр.)***

Сьогодні, коли українське суспільство перебуває в пошуках ідеалів та виховних орієнтирів, оскільки в цьому – запорука відродження і розвитку нації, сучасний виховний процес покликаний забезпечити всебічний гармонійний розвиток дитини як найвищої цінності суспільства, її здібностей, особистісних рис, сформувати молоду особистість, зорієнтовану на „конструктивну поведінку в складних соціальних умовах на чіткій і міцній духовній основі” [4: 5]. Проблема виховання здорового способу життя школярів у цьому контексті перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців, оскільки здоров’я нації в наш час розглядається як показник цивілізованості держави, що відбиває соціально-економічне становище суспільства, як головний критерій доцільності й ефективності всіх без винятку сфер господарської діяльності.

Слід зазначити, що завдання створення умов для збереження і зміцнення здоров’я підростаючого покоління, формування здорового способу життя школярів через сприйняття ідеалу і норм здорового, багатоманітного та щасливого життя кожного з них доцільно розв’язувати використовуючи водночас як інноваційні технології, так і прогресивні традиційні підходи, багатий виховний досвід здоров’язбереження, який нагромаджувався українським народом упродовж віків, унікальну педагогічну спадщину минулого, яка є невичерпним джерелом думок, поглядів і теорій. Тільки взаємозв’язок і взаємодія попереднього досвіду та сучасних нових підходів, прогресивних ідей минулого та сучасних інноваційних технологій дадуть позитивні результати у вихованні здорового способу життя дітей і молоді.

Сучасні науковці все частіше звертаються до історичного досвіду, педагогічної спадщини українських педагогів задля переосмислення та творчого втілення їхніх ідей в освіту й виховання підростаючого покоління. Важливою для розбудови національної школи в Україні є історія шкільництва на західноукраїнських землях у 1919-1939 рр., оскільки саме тут в умовах

чужоземного панування українські педагоги обстоювали і розвивали пріоритетні напрями освіти, поміж якими на виховання здорового способу життя молоді покладали особливі сподівання. Успішне розв'язання освітньо-оздоровчих завдань, як свідчать джерела, можливе за умови використання нагромадженого віками українського традиційного етнопедагогічного досвіду прилучення дітей і молоді до здорового способу життя. Історико-педагогічна думка визнає його тим підґрунтям, на якому будується нація, виховується її молодь. Тому *метою статті* є висвітлення народнопедагогічних чинників виховання здорового способу життя в контексті західноукраїнської педагогічної думки за міжвоєнної доби ХХ ст.

Насамперед, слід зазначити, що розв'язання низки питань щодо виховання здорового способу життя школярів у Західній Україні за міжвоєнної доби ХХ ст. проходило на тлі суспільно-політичних та соціально-економічних обставин, зокрема, безробіття, низький рівень матеріального становища народу, асоціальні явища тощо, що істотно впливало на стан здоров'я населення українського регіону, спричинювало хвороби, смертність, низький рівень культури здоров'я. Водночас цей процес був зумовлений і зростанням суспільної та політичної свідомості, прагненням українців до незалежності.

Варто зазначити, що педагоги Західної України, попри всі соціально-економічні й територіально-адміністративні процеси геополітичного простору досліджуваного періоду завжди працювали в контексті прогресивних освітніх тенденцій, добросусідські відносини між науковцями й науковими школами, насамперед, Європи, Радянської України, всупереч загарбницьким соціально-політичним утискам панівних режимів (Польщі, Румунії, Чехословаччини), прискорювали розвиток національної освіти в краї, зокрема і в контексті виховання здорового способу життя.

На наш погляд, суголосними з поглядами західноукраїнських педагогів були думки радянського педагога А.С.Макаренка, який питанням виховання здорового способу життя особистості надавав пріоритетного значення, адже, як свідчать джерела, метою у діяльності педагогічного колективу, який очолював педагог, було виховання „естетично і соціально здорових людей”, а наслідком

втілення цих прагнень стали „здоров'я і молодість, праця і бажання культурного саморозвитку, здорове колективне життя”, „веселий, здоровий сміх, усмішки і виключно вільне самопочуття” [2: 130].

Поряд із працею та самообслуговуванням, потребою поліпшувати цю працю на основі здобутих знань, значне місце у навчально-виховному процесі колонії, очолюваної А.С. Макаренком, займало формування потреби дати вихід здоровій юнацькій енергії у такій же здоровій грі. Тому оздоровчі екскурсії на природу у вихідні дні, походи у місто, військові ігри на місцевості набули тут широкого застосування [2: 145].

Можемо припустити, що педагог на емпіричному рівні розглядав виховання здорового способу життя дотично до народнопедагогічних ідеалів, утім, не окреслюючи таких понять, як народна педагогіка чи національне виховання із зрозумілих причин.

Як засвідчують джерела, педагоги Західної України 20 – 30-х років ХХ ст. в освітній діяльності на перший план висували виховання, а вже відтак навчання, де виховання здорового способу життя посідало особливе місце в педагогічних ідеях освітян краю. Так, А.Волошин неодноразово наголошував на актуальній необхідності виховання молоді в контексті плекання здоров'я. У передовій статті часопису „Підкарпатська Русь” він зазначав, що визначення шляхів та способів забезпечення народу здоровими, сильними, до тілесних і духовних праць спроможними громадянами обумовлено неможливістю змінити старше покоління, відтак вся увага в контексті прилучення до здорового способу життя, на думку педагога, повинна бути спрямована на виховання власне дітей [5: 202].

Аналізуючи освітні системи різних країн, наводячи переконливі аргументи на користь фізичного виховання, А.Волошин вважав, що у навчальних програмах як обов'язкова структура чільне місце повинно посісти фізичне виховання. Вважаємо, що його праця „Педагогічна антропологія”, в якій актуалізовано найпоширеніші методи фізичного виховання, особливо методика навчання руханки (фізкультури), й досі залишається для сучасної школи цінним джерелом практичних порад щодо занять фізкультурою,

гімнастикою, оволодіння гігієнічними навичками та теоретичних обґрунтувань їхньої корисності та доцільності використання в різних сферах життєдіяльності: в господарській, військовій, ремісничій, дозвіллевій та ін. Оскільки педагог обстоював національний зміст фізичної культури, то цінність фізичного виховання вбачав передовсім у зміцненні духу дитини. Історичні документи засвідчують, що його думки щодо основних засад виховання здорового способу життя були співзвучні із поглядами багатьох представників педагогічної еліти краю досліджуваної доби.

Яскравим прикладом цього є напрацювання Ю.Дзеровича, який у контексті міцного взаємозв'язку тіла і духу зауважує, що „нераз і кволі люди при сильній волі багато dokonують”, водночас „довга, витривала, мозольна праця можлива тільки у здорових і сильних”. Обстоюючи думку про те, що людське тіло, як „святиня Святого Духа”, має воскреснути, встати і бути прославлене, педагог наголошував на необхідності вдосконалювати тіло.

Ю.Дзерович окреслив основні засади й засоби науки „педагогічна дієтетика”, завданням якої є плекання тіла. З чинників, які головно впливають на „утримання здоров'я людини”, найбільше значення, за Ю.Дзеровичем, мають „віддихання, відживлювання, рух і спочинок, одежа, чистість тіла, загальні гігієнічні завваги” [1: 172]. У цьому процесі народнопедагогічним чинникам учений відводив почесне місце.

Для педагогічної спадщини Західної України міжвоєнної доби провідною стала теза про взаємозв'язок морально-духовного виховання із плеканням фізичного здоров'я людини. Цікавими в цьому сенсі є думки І.Ющишина, які до того ж перегукуються з народними поглядами на ідеал здорової людини: здорова людина – сильна людина, красива людина. Про тісну взаємодію виховання здорового способу життя з моральним, розумовим, духовним вихованням, отже про багатоаспектність цієї проблеми у сучасному її розумінні педагог наголошував ще на початку ХХ ст. Він, зокрема, зазначав, що добре фізично розвинений, „приноровлений до боротьби житевої організм дає певну запоруку, що людина зможе розвинути ся як слід морально”, тому завданням школи є подбати „о добре фізичне розвиненє молодежи” і підготувати „в ній

добрий ґрунт до дальшого плекання свого організму” [13: 340]. Разом з тим, пише І.Ющишин, життя, „згідне з вимогами людської природи, наукової гігієни і етики, дає запоруку правильного фізичного розвитку індивіда”, тому школа має дбати „о паралізоване і безпощадне нищене всього, що посередно або безпосередно причиняє ся до морального занепаду чоловіка”, а в подоланні такого „великого лиха, яким є пр. алкоголізм”, повинна посісти „домінуюче становище”, „підтримуване алкоголізму кимнебудь і в якійнебудь формі є високо неморальне і заслуговує на найвисше нап'ятоване, а з боку виховуючих інституцій на енергічне поборюване” [13: 339].

В контексті досліджуваного нами питання особливо цінними є поради І.Ющишина щодо подолання таких явищ, як „неестетичне слово, вислов”, анекдот, почуті від дитини: „звернім увагу дитини, що се дуже негарно, неприлично і ненормально”. На думку І.Ющишина, „знаменитим педагогічно-дидактичним антидотум” до подолання таких явищ та незамінним засобом виховання здорового способу життя є український фольклор, народні традиції, народні обрядові пісні і забави, „бо вони дають дуже милу і будуєчу моральну розривку дітям”, оскільки напевне діти „волять засьпівати одну мельодійну гагілку і вивести красну фігуру, як розказувать собі нудні, безідейні теревені”. Тому, зауважує І.Ющишин, на вивчення „таких пісень і ігор повинен учитель радо посвятити кілька хвилин підчас обов'язкової науки сьпіву і рахунку”, не полінуватись „від часу до часу дещо інтересного прочитати своїм дітям підчас наукового відпочинку”, оскільки тим він „не лише збудує ся їх морально безпосередно, але дасть дуже добрий готовий материял до дальшого їх морального розвитку” [13: 346].

Окрім того, педагог радить посилити педагогічне просвітництво батьків, „наклонити їх до того, щоб були обережними в ординарних лайках, сварнях, словах, піснях і бесідах в присутности дітей”. У випадку, якщо вчитель помітив, що родичі „самі ведуть ся дуже не морально і не хотять слухати его жичливих рад, тоді най віднесе ся до судових властей – а після обов'язуючих законів, се право прислугує кождому горожанинови – а вони вже зроблять з такими добродіями то, що „закон велить” [13: 346]. Отже, І.Ющишин піднімає

таку важливу в контексті збереження здоров'я народнопедагогічну ідею, як „екологія слова”.

Слушними є думки П.Франка щодо фізичного виховання, яке він розглядав під призмою виховання здорового способу життя. Окреслюючи фізичне виховання як незамінний спосіб „допомогти природі в якнайкращім розвитку людського організму”, П.Франко у статті „Фізичне виховання в народних школах I-го ступеня” пише, що воно „мусить не тільки запобігати шкідливим впливам сидячого життя, нездоровим гігієнічним умовам та односторонній фізичній праці, мусить ще: виробити загально здоровий організм, виробити його всесторонньо, привчити скоро виконувати всі рухи, отже виробити меткість поборюючи отяжілість та лінивство душі й тіла; виробити відвагу, силу волі, опанування, витривалість, карність та солідарність; виробити замилювання до веселости та погідности духа; розвинути замилювання до природи та любов до рідного краю; відірвати від шкідливих розривок; спрямувати до більше доцільних, залежних від віку та уподобань” [11: 14-15].

Актуальними і сьогодні залишаються настанови П.Франка про те, що якнайбільшу частину занять з фізичного виховання необхідно проводити на свіжому повітрі. Ідею позитивного впливу природних чинників на здоров'я людини П.Франко обстоює у статті „Прогульки і таборування”, де з огляду на народні засади здорового способу життя, зокрема про те, що „розумна праця мусить чергуватися із розумним спочинком”, наголошує: „день чи два проведені на лоні природи серед гір, лісів, піль та води – навіть для дітей села – це не є ніяка витрата часу”, тому що „найрозумніший спочинок той, в яким відпочивають наші нерви, а тіло загартовується та скріпляється”. Звідси й окреслюються завдання школи – „виховати та вкорінити в учнів привички, замилювання до здорових гор, забав та прогульок і те замилювання повинно стати на ціле життя” [10: 22].

Історичні джерела засвідчують, що на шпальтах західноукраїнських педагогічних часописів ще наприкінці XIX сторіччя підносилось питання про роль фізичної праці у зміцненні здоров'я учнів, оскільки вона, „скріплюючи тіло, скріпляє й духа” [3: 181]. У розвідках, присвячених цій проблемі

наголошувалося, що двох годин гімнастики на тиждень, які були передбачені програмами, занадто мало, щоб виправити порушену рівновагу духу, а вже зовсім недостатньо, щоб розвинути молодий організм і зробити його здатним до фізичної праці. В контексті здоров'язбереження це зумовлює водночас із збільшенням прогульок, праці на свіжому повітрі, наприклад на шкільному огороді, вправ гімнастичних і ігор дбати про науку „ручної зручності” [3: 186].

Вважаємо за необхідне зазначити, що це питання, яке порушувалося понад сто років тому, є особливо актуальним сьогодні, коли, зокрема, у сучасній початковій школі водночас із створенням умов для формування здорового способу життя школярів (введення до навчальних планів курсу „Основи здоров'я”, збільшення до 3-ьох годин на тиждень уроків фізичної культури, запровадження у навчально-виховний процес здоров'язберігаючих технологій тощо) трудовому навчанню як безпосередньому чиннику формування усіх складових здоров'я вже не надається, на нашу думку, такого важливого значення (типовими навчальними планами початкової школи передбачено 2 год. трудового навчання на тиждень у 1-му класі та 1 год. щотижнево в 2, 3 і 4-ому класах) [7: 171].

Народнопедагогічні чинники виховання здорового способу життя школярів постійно прямо або опосередковано фігурували в теоретичних напрацюваннях освітніх діячів Західної України 20 – 30-х рр. ХХ ст. Яскравим прикладом цього є книга О.Тисовського „Життя в Пласті”, де „чи не вперше в українській літературі була всебічно опрацьована і викладена одна із систем української етнопедагогіки” [9: 40].

Історичні документи засвідчують, що освітні діячі Закарпаття досліджуваного періоду (Ф.Агій, А.Волошин, І.Гопко, І.Крайник, О.Маркуш, П.Федор та ін.) обстоювали самодостатність української національної культури, національних духовних традицій.

У контексті нашого питання вважаємо за необхідне зупинитися на напрацюваннях Першого Українського Педагогічного Конгресу, найавторитетнішого освітянського форуму „Рідної школи”, який був знаковою подією в освітньому житті Західної України. З-поміж чільних питань

національного виховання тут обговорювали й питання здоров'язбереження.

У рефераті „Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді”, Степан Гайдучок услід за І.Боберським обстоював думку, що фізичне виховання має дбати не тільки про фізичну силу, справність і гарт людського організму, воно може дати багато для виховання характеру дитини, оскільки є засобом „виховати громадянські чесноти”, виробити в людині міцний характер і моральний гарт, розвинути волю, відвагу тощо [6: 184]. „Необхідно виховати покоління, – наголошував педагог, – що фізичною тугістю нагадувало б найславніші хвилини історії нашого народу. З нашої історії можемо зачерпнути також засоби, що ними виховувалася колись наша молодь, що тугістю й силою тіла та духа до нині нам імпонує” [12: 228-229]. Такими засобами вважалися, насамперед, мандрівки, походи, таборуння.

Однією з головних складових здоров'язберігаючого виховання того часу стало гігієнічне виховання, завдання якого вбачали „в охороні українського народу перед національним і расовим самогубством та самовинищуванням, перед фізичною смертю”. На Першому Українському Педагогічному Конгресі питання запровадження гігієнічної освіти актуалізував Осип Філяс. У рефераті „Школа та поширення гасел гігієни серед громадянства” він окреслив низку конкретних пропозицій, які, вважаємо, з погляду сьогоденних освітніх реалій є досить слухними:

- 1) Втягнути в програму шкільного навчання – рівнорядний другим предметам – гігієну;
- 2) Підготувати кадри учителів гігієни та придбати лікарів-гігієністів;
- 3) Гігієнічне виховання почати через батьківські кружки у рідні, поглибити та закріпити в передшкіллі. У народніх, середніх та фахових школах навчати основно за випрацьованою програмою гігієни;
- 4) В останніх класах нижчих та вищих щаблів жіночої середньої школи молодь обов'язково навчити плекання немовлят та малої дитини;
- 5) В усіх школах, що підготовляють учителів, навчати основно гігієни за весь час навчання, закінчуючи освіту іспитом;

- 6) Вихованків духовних семінарій ввести в сучасний стан суспільної гігієни та праці вислідів та завдань суспільно опікунчих установ;
- 7) Учителям, що вже працюють, дати змогу відповідними доповняючими курсами доповнити знання гігієни;
- 8) Через гігієнічні секції батьківських кружків нав'язати зв'язки з гігієнічними товариствами [6: 132-133].

Отже, визначаючи метою національного виховання української молоді всебічну її підготовку до здійснення найвищого ідеалу нації, до чинної творчої участі в розбудові рідної „духової й матеріальної культури, а через неї до участі в уселюдській культурі”, педагоги досліджуваної доби обстоювали наступне: „духове виховання української молоді повинно спиратися на наукових основах індивідуальної та збірної психології українського народу; потреба практичного гігієнічного виховання є безумовною необхідністю суцільного виховання української молоді; правильне фізичне виховання є одним із основних елементів загального гармонійного виховання; виховання української молоді в спортивних організаціях із лицарсько-бойовим наставленням повинно бути короною повного фізичного виховання” [8: 258-259]. Велику увагу звертали на протиалкогольне й протинікотинове виховання шкільної молоді як важливий засіб для її духового, фізичного й етично-морального розвитку.

Аналіз джерельної бази уможливило висновок про те, що виховання здорового способу життя посідало особливе місце в педагогічних ідеях західноукраїнських учених міжвоєнної доби ХХ ст., що європейські педагогічні ідеї „живили” освітню систему Західної України, яка геополітично була більш вигідно розташована, ніж інші українські землі. Можна говорити і про паралелізм у поглядах тодішніх європейських, радянських та західноукраїнських учених у контексті виховання здорового способу життя. У їхніх міркуваннях було багато спільного щодо форм, методів, принципів означеного виховання. Проте, як свідчить аналіз джерел, головно західноукраїнські педагоги наголошували на широкому використанні у цьому процесі народних ідеалів виховання здорового способу життя молоді, яке має ґрунтуватися на національній ідеї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзерович Ю. Педагогіка. – Львів: Накл. Греко-католическої Академії, 1937. – 240с.
2. Макаренко А.С. Операционный план педагогической работы трудовой коммуны имени Ф.Э.Дзержинского. – Пед.соч.: В 8-ми т.; Т.8. – М., 1986. – С.130-145.
3. Наука ручныхъ работъ для хлопцевъ и ея педагогічне значенє (Післе Іосифа Урбана) // Учитель. – 1890. – Ч.12. – С.181-187.
4. Оржеховська В. Проблеми превентивного виховання неповнолітніх // Початкова школа. – 1998. - №4. – С.4-6.
5. Періодика Західної України 20 – 30-х рр. ХХ ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1998. – Т.1. – 328с.
6. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. – Львів: Накладом товариства „Рідна школа”, 1938. – 249с.
7. Про типові навчальні плани початкової школи: Наказ МОН України №682 від 29.11.2005 // Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі / Упорядник Юрченко Наталія Федорівна. – Х.: Вид.група „Основа”, 2006. – С.168-175.
8. Резолюції і постанови Першого Українського Педагогічного З'їзду // Шлях виховання і навчання. – 1935. – Ч.4. – С. 254-261.
9. Савчук Б. Український Пласт. 1911 – 1939. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 264с.
10. Франко П. Прогульки і таборування // Шлях виховання і навчання. – 1937. – Ч.1. – С.21-24.
11. Франко П. Фізичне виховання в народніх школах І-го ступеня // Шлях виховання і навчання. – 1937. – Ч.1. – С.14-21.
12. Ющишин І. Дороговкази нашого виховання (Докінчення) // Шлях виховання і навчання. – 1938. – Ч.4. – С.224-236.
13. Ющишин І. О моральнім вихованю молодежи // Учитель. – 1907. – Ч.21 і 22. – С.305-316.

Стаття висвітлює народнопедагогічні чинники виховання здорового способу життя дітей та молоді у працях педагогів Західної України упродовж 1919-1939 рр.

Ключові слова: *виховання здорового способу життя, фізичне виховання.*

The article deals with the ethnopedagogical points in the field of forming children's and youth's healthy way of life in the published works of educational specialists in the Western Ukraine between 1919 and 1939.

Key words: *cultivating healthy way of the life, physical education, anti-alcohol.*

Сливка Лариса Володимирівна – асистент кафедри теорії та методики початкової освіти Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Домашня адреса: м.Івано-Франківськ, вул.Чорновола, буд. 96, кв.46
тел. 80976112645